

Giesswein Sándor utolsó parlamenti felszólalására a közszolgálatban álló tisztviselők és egyéb alkalmazottak létszámcsökkentéséről szóló törvényjavaslat vitáján került sor, 1923. augusztus 29-én. Nem is egész három hónap múlva, 1923. november 20-án jelentette be az elnök, hogy öt nappal előbb, november 15-én váratlanul elhunyt Giesswein Sándor, aki a Ház pártkülönbség nélkül nagyrabecsült, értékes tagja volt, aki a közügyeket „régí és sokoldalú tevékenységével híven szolgálta, s nemcsak a parlamentet, de a hazai római katolikus egyházat is érzékenyen sújtotta hirtelen halála”.

NYÍRI TAMÁS

## EGY ENCIKLIKA SZÜLETÉSE

1931. május 15-én volt a negyvenedik évfordulója annak, hogy XIII. Leo pápa kiadta a „Rerum novarum” kezdetű körlevelét a munkások helyzetéről. A pápa demokratikus eszméit a szociáldemokrácia szálláskészítőjének tekintették, „egyes katolikusok is gyanakvoan fogadták, sőt megbotránkoztak rajta” — mondja XI. Pius<sup>1</sup>. Mexikóban — Graham Greene írja — szét sem küldték, az érseki palota pincéjében lakat alatt őrizték a veszedelmes és felforgató iratot. A forradalom kitörésekor aztán sebbel-lobbal terjesztették.

Magyarországon sem volt sokkal rózsásabb a helyzet. Egy tanulmány foglalkozott vele a Katolikus Szemlében, s egy a Magyar Sionban. „Schlauch Lőrinc a nagyváradai Katolikus Legényegyletben ragyogó beszédet mond róla”, de az enciklikát magát kevesen ismerhették meg. „Mindjárt a körlevél megjelenése után magyarra fordította ugyan a teljes szöveget néhai Fischer Colbrie Ágoston”. Az Esztergomban, 1891-ben megjelent fordítás azonban csak néhány ember kezébe jutott el. Úgyannyira, hogy a Szent István Társulat az évforduló közeledtén (1931-ben) szükségesnek tartotta, hogy „kiadja a körlevél magyar szövegét a nagy Prohászka Ottokár — XIII. Leo gondolatai lánglelkű megértőjének, magyarázójának és megalósítójának — fordításában” — írja Lepold Antal az új kiadás előszavában<sup>2</sup>.

XI. Pius pápa a „Quadragesimo anno” körlevéllel ünnepelte meg az évfordulót. Ki akarta fejezni a katolikus világ háláját XIII. Leo iránt, aki „az emberi nemnek a kezébe adta a biztos vezérelveket az emberi társadalom nagy életkérdéseinek, az úgynevezett szociális kérdésnek megoldásához akkor, amikor az leginkább időszerű és szükséges volt” (QA. 4. o.). XI. Pius pápa célja az volt, hogy a „nagy tanítómester” tanítását „bizonyos ellenvetésekkel szemben” megvédje, hogy „egyes fejezeteiben alaposabban kifejtse”, s a „társadalmi bonyodalom gyökerét” fölku-  
tatva az üdvösséges megújulás útját megmutassa (QA. 9. o.).

A „Quadragesimo anno” megjelenése után újabb negyven esztendő telt el. Az enciklika készítője, a 81 éves Oswald v. Nell-Breuning jézustársasági szerzetes, a frankfurti egyetem nyugalmazott professzora, a katolikus társadalomtudományok „nagy öregje” a Stimmen der Zeit című folyóirat múlt év májusi számában rendkívül informatív adatokat közölt az enciklika keletkezésének a történetéről. Írásbeli emlékek hiányában — a saját följegyzéseit is kénytelen volt a Gestapo elől menekítve megsemmisíteni — hézagpótló és az enciklika értelmezése szempontjából is jelentős, amit a keletkezéséről megörökít<sup>3</sup>.

### Mi a pápai körlevél?

A pápai körlevél — latinos nevén enciklika — a múlt század eleje óta az egyházkormányzás mellőzhetetlen eszköze. A görögöből átvett „körlevél” (egküklikoi episztolai) a IV. században bukkan föl az egyházi irodalomban. A pápák közül

elsőként I. Márton említi a VII. században a karthagói egyháznak küldött körlevelét (encyclica nostra epistola), de csak XIV. Benedek után (1740—1758) terjed el, s lesz közismert mind a megjelölés, mind a megjelölt valóság. XVI. Gergely tizenhat, IX. Pius harminchat, XIII. Leo negyvennyolc, X. Pius tíz, XV. Benedek tizenkét, XI. Pius harminc körlevelet bocsátott ki, XII. Pius névhez huszonhárom „litterae encyclicae”, illetve tizennyolc „epistolae encyclicae” fűződik; XIII. Leo óta ugyanis megkülönböztetik az egész egyházhoz (litterae) és a püspökök kisebb-nagyobb csoportjához (epistolae) intézett körlevelet. XXIII. János szociális körlevele a „Mater et magistra”, magasan kiemelkedő béke-körlevele a „Pacem in terris”. VI. Pál sokat vitatott „Humanae vitae” kezdetű körlevele a keresztény házassági etikával, a „Populorum progressio” a fejlődő országok helyzetével foglalkozik. A címek a — többnyire latin nyelvű — szöveg első két szavából adódnak, s ritkán fejezik ki az enciklika tartalmát. A fordítások a főcímhez értelmező alcímet fűznek: XIII. Leo pápa „Rerum novarum” kezdetű apostoli körlevele a munkások helyzetéről, vagy XI. Pius pápa „Quadragesimo anno” kezdetű apostoli körlevele a társadalmi rend megújításáról.

Az enciklika az egyház hivatalos tanítását tartalmazza. Mivel az enciklika „a rendes és egyetemes tanítótevékenység” (Magisterium ordinarium) megnyilatkozása, a spanyol *J. Salaverri* és a német *H. Küng* — homlokegyenest ellenkező **célzattal** — az enciklikát „ex cathedra” döntésnek tartja. Salaverri azért, hogy kidomborítsa az enciklikák tekintélyét, a gyakorlatias Küng ellenben az enciklikák számtalan tévedésére hivatkozva a „tévedhetetlenség” további értelmezését sürgeti. *K. Rahner* a Küng-felsorolta — tagadhatatlan — tévedésekkel szemben védi a tanítóhivatal tekintélyét: a körlevél hitelesen — de nem visszavonhatatlanul — tartalmazza az egyház álláspontját. Nem fogadja el *XII. Pius* tanítását, hogy amikor az enciklika „addig vitatott kérdésekről dönt” (sententiam ferunt) „a vitát lezárja” s a témát „kivonja a szabad teológiai tárgyalás köréből” („Humani generis” körlevél, Dz. 2312.). A tévedhetetlenség érdekében hangsúlyozza — *XII. Pius*szal szemben —, hogy az emberi megismerés benső befejezetlenségének és az isteni titkok kimeríthetetlenségének a következtében egyetlen kérdés sem tekinthető véglegesen lezártnak. Főként nem az, amelyről a tanítóhivatal legfőbb képviselői — a pápa és az egyetemes zsinat — nem jelentik ki egyértelműen, határozottan és félreérthetetlenül, hogy Istentől kinyilatkoztatott igazságként tanítják. Az enciklikák tekintélye tehát megegyezik az egyház hivatalos és hiteles — bár nem tévedhetetlen — tanításával: a hívőnek benső hozzájárulással, lelkiismeretben kötelezőnek kell elfogadnia, de ez a benső hozzájárulás nem a hit aktuusa. Eppen ezért elgondolható, hogy egyik vagy másik ponton továbbfejlesztendő, megújítható, megreformálható az enciklikák hivatalos tanítása.

A kiváló közigazdász és jogász, filozófus és teológus *v. Nell-Breuning* reflexiója a negyven évvel ezelőtti nemcsak azokat a változásokat tükrözi, amelyeken időközben átment a katolikus gondolkodás — főként az egyházi tanítóhivatal tekintélyével és a „szociális tanítással” kapcsolatosan —, hanem hozzásegít az enciklikák súlyának lemeréséhez is.

## A megbízás

*XI. Pius* a „Rerum novarum” évforduló közeledtével utasította a jezsuita rend generálisát — a pápa teljes bizalmát élvező *P. Ledóchowskit* — egy szociális enciklika előkészítésére, s kifejezte óhaját, hogy a munkát német rendtag végezze. A rendfőnök választása az akkor negyvenéves *v. Nell-Breuning* esett. Ma, amikor már megszoktuk, hogy kisebb jelentőségű döntéseket is csoportmunkával (teamwork), szakértők bevonásával, többszöri előzetes véleménynyilvánítással készítene elő, megütközünk az enciklika kidolgozójától megkövetelt szigorú titoktartáson. Nem tudhatott feladatáról sem házfőnöke, sem tartományfőnöke, s egyetlen munkatársát kivéve — akivel egészen rövid ideig dolgozhatott csak együtt — nem konzultálhatott senkivel a készülő műről. Hogy miről írjon és miről hall-

gasson, hogy milyen szempontokat vegyen figyelembe és hogy mit emeljen ki, nem vitathatta meg senkivel. Ha pedig alkalomadtán egyik vagy másik rendtársával tanácskozhatott is bizonyos részletkérdésekről, nem tehetette tervszerűen, s főként nem tárhatta föl az összefüggéseket; így azok legfeljebb arról nyilatkoztak, ami őket érdekelte, de nem arról, amire *v. Nell-Breuning* várt választ: „Emlékezetem szerint soha nem jutottunk el odáig, hogy alaposan kicserélhettük volna érveinket és ellenérveinket” (295. o.).

Akkoriban még nem látták be, hogy — az arisztotelészi autarkeia eszménnyel ellentétben — a tudományos kutatás nem egyéni mű, hogy csak közösségben művelhető. A „magasabb helyek” sem segítettek ezen. *V. Nell-Breuning* javaslatait — hogy mi kerüljön be az enciklikába — *P. Ledóchowski* bírálta el, s szinte kivétel nélkül el is fogadta. Abban a néhány esetben, amikor nem hagyta jóvá a tervezet szövegét, nem tudományos-tárgyi megfontolások, hanem politikai szempontok vezették: „ha nem okvetlenül szükséges, akkor fölösleges ingerelni az alvó — vatikáni és fasiszta — oroszlanokat” (296. o.). A felelősség alakilag a rendfőnök vállán nyugodott, voltaképpen azonban a fiatal jogászén és közgazdászén. „Visszagondolva egyenesen ijesztőnek tűnik ez a könnyelmű eljárás mód, amely egy referensre, hogy ne mondjam szerkesztőségi titkára bízta — számottevő ellenőrzés nélkül —, hogy megszabja a tanítóhivatal ünnepélyes megnyilatkozásának egész jellegét” (296. o.). A „könnyelműség” szükségképpen fakadt az uralkodó egyház-felfogásból, s korántsem látszott annak. Akkor még — legalábbis a katolikusok szemében — úgy tűnt, hogy az egyháznak minden kérdésre van válasza, hogy a keresztény tanítás megdönthetetlen alapelvekből levezetett és ellentmondás-mentes rendszerében megtalálható valamennyi vitás kérdés megoldása; nem kell mást tenni, mint az örök alapelveket az adott helyzetre alkalmazni. Arra senki nem gondolt, hogy az alkalmazás maga is külön tudomány, sőt nehezen elsajátítható művészet, s egyetlen katolikus gondolkodó sem mérte még fel, hogy a „hely és kor követelményei” (*Gaudium et spes*, 87. p.) mekkora változásokat eszközölhetnek a törvény betűjén.

*V. Nell-Breuning* töpreng, hogy egyáltalán hogyan vállalkozhatott — a mai eszével felelőtlenül — erre a munkára. Ami a szakértelmet illeti — bár autodidakta a közgazdaság területén —, néhány komoly publikációra tekinthetett vissza, s élvezte a tekintélyes Königswinteri Kör vezető egyéniségeinek a bizalmát. *P. Ledóchowski* választása is azért esett rá, mert a német katolikus világ a szociális kérdés egyik elismert szakértőjének tartotta. Ehhez járult — írja — a jezsuiták általános műveltségébe vetett bizalma, gondolkodásbeli iskolázottsága, „hiszen ez olyan fölényt biztosít, mint amilyen az iskolázott marxistáé ellenfeleivel szemben” (290. o.). Az önbizalom azonban nem lett volna elegendő számára, ha nem járul hozzá a katolikus közfelfogásnak megfelelő meggyőződése a tanítóhivatal tévedhetetlenségéről. Képtelen gondolat volt, hogy a tanítóhivatal bármiben is tévedhet vagy akár meg nem felelő kijelentést tehet, különösen ha legfőbb képviselője, a pápa szól, még akkor is, ha a kijelentést nem fedezi a „tévedhetetlenségre” való hivatkozás. Meg voltam győződve — írja —, hogy „a Szentlélek ott sem enged tévedést tanítani, ahol nem adja meg a tévedhetetlenség formális biztosítékát”. „Ha szükséges, megvédi majd a pápát saját tanácsadóival szemben” is (290. o.). Senki nem kételkedett egy tanítóhivatali döntés helyességében, senkinek nem jutott eszébe kétségbe vonni azt, ha mégis támadtak volna kétségei, igyekezett mihamarabb elfojtani őket. Az erőt és biztonságot, társadalmi azonosságot nyújtó csoport gondolkodásával senki sem fordul szívesen szembe: „mivel ez a gondolkodás mód megfelelt nekem, tökéletes biztonságban éreztem magam” (290. o.). Bár tisztában volt azzal, hogy nem társadalombölcselelő, hanem nemzetgazdász és jogász, bízott abban, hogy neves rendtársának, *G. Gundlachnak* a gondolatai — úgy szívtá fel őket, mint a szivacs a vizet — pótolják a bölcseleti hiányokat. Főként abban bízott, hogy az ő esetleges tévedéseitől a pápát megóvjá a Szentlélek. Ha iskolázott gondolkodása ellenére „hiba csúsznék levezetései” — a legrosszabb esetben — a Szentlélek gondoskodik a gyom kiirtásáról.

## XI. Pius szerepe

A pápával csak egyszer találkozott, mindjárt a munka kezdetén. XI. Pius anélkül, hogy kitért volna a részletekre — „legnagyobb ijedelmére” — jóváhagyta a tervezetet. A beszélgetésből csak egy mondatra emlékeznek: „Rossz írógépe van” — mondta Pius —, aztán mára terelte a szót. Az első fogalmazványt nyolcszor dolgozta át, a pápa mindegyiket látta, s többnyire az íráshibákat javította ki. Tárgyi megjegyzést ritkán tett, az általa kívánt változtatások nem társadalombölcseleti, hanem diplomáciai-politikai természetűek voltak. „Nagyon valószínűtlennek tűnik számomra, hogy XI. Pius bedolgozta volna magát az enciklikában tárgyalt számos tárgyi problémába; de honnét is vette volna hozzá az időt” (291. o.). P. Ledóchowski tájékoztatta a pápát a vitás kérdésekről, aki így valamelyest ismerte az ajkára adottak jelentőségét és súlyát.

Röviddel az enciklika befejezése előtt XI. Pius sajátkezűen írt, a faszizmust bíráló olasz szöveget (QA. 91—96. pont) adott át P. Ledóchowskinak, azzal a meghagyással, hogy a legmegfelelőbb helyen iktassák be az iratba. „Ha bármilyen aggálya támadna, kötelességem velem közölni” — tette hozzá a rendfőnök. A szöveg átolvasása után — írja — „meg voltam győződve arról, hogy a pápa tollát a Szentlélek vezette”. Első lelkesedése hamarosan alábbhagyott, s kételye támadt, hogy „XI. Pius egyáltalán fölfogta-e a faszizmus lényegét”. Ma már meggyőződése, hogy nem, „mivel a pápának hiányoztak a megfelelő szociológiai és politológiai kategóriái, amelyekbe a faszizmust elhelyezhette volna” (291. o.).

V. Nell-Breuning szerint mindenekelőtt a XI. Pius-féle gondolatok betoldása hibás abban, hogy az enciklikában kifejtett társadalmi rendet, helyesebben annak körvonalait tökéletesen félreértették. Nem a pápát, hanem önmagát vádolja, hogy „elégtelenül fejtette ki elgondolásait a hivatásrendi társadalomról”, mert „hamis biztonságban ringatta magát”. Sajnálja, hogy nem volt kritikusabb a pápával szemben: mivel a pápa nem kifogásolta a körlevél tervezetét, sőt betoldásával helyesebbnek látszott, elmulasztotta a kellően gondos megfontolást. Rendfőnöke figyelmeztetése ellenére sem gondolta eléggé alaposan át, hogy a betoldás összeegyeztethető-e a körlevél egészével. Az is lehet, hogy ő nem értette meg a pápát, tévesen értelmezte „diplomáciai iróniaként” szavait, bár v. Nell-Breuningot igazolja, hogy Mussolini első mérgét éppen a katolikus ifjúsági egyesületeknek kellett elszenvedniök.

A pápa valóban bírálta a fasiszta korporációkat, és hiányolta a szakszervezetek szabadságát: „A belépés a szakszervezetbe mindenkinek szabad joga, s csakis ebben az értelemben nevezhető a szakszervezet szabad egyesülésnek” (QA. 51. o.). De bírálatát elismerő szavakkal veszi körül. Ennek tulajdonítható, hogy „felületes emberek, akik ítéletet mondanak, mielőtt a dolgokat alaposan megvizsgálták volna, a Quadragesimo anno új társadalmi rendjét egyszerűen azonosítják az utóbbi időben több helyen életbe léptetett korporációs rendszerrel”. A faszizmus bírálatát csökkenti az is, hogy XI. Pius — három évvel az enciklika megjelenése után — helyeslően nyilatkozott a Dolfuss-féle osztrák alkotmányról, „az állítólagos Quadragesimo anno-államról” (292. o.). A körlevél kidolgozója szerint a „Quadragesimo anno-állam” az enciklikában felvázolt „hivatásrendi társadalom tökéletes ellentéte”, mindenesetre „teljes képtelenség”, és semmiképpen sem egyeztethető össze a körlevélben lefektetett társadalmi szabályozó elvekkel. A hivatásrendiség nem meghatározott államforma, a körlevél csupán tehermentesíteni óhajtja az államot a tőle idegen feladatoktól. „A munkapiac központú kapitalista osztálytársadalmat akarja megszüntetni, s átvezetni osztálytalan (klassenfrei) társadalomba” — mondja v. Nell-Breuning (292. o.). Az is elgondolható, hogy XI. Pius — mivel meg volt győződve az osztrákok jóindulatáról — a jószándékú vállalkozásnak tárgyi helyes-séget is tulajdonított. Valószínűbb azonban, hogy „a római etatizmusban” gondolkodó pápa nem értette meg „enciklikájának jellegzetesen németjogú — bár az angolszász jogfelfogásban is otthonos — gondolkodás-menetét” (293. o.). Így tör-ténhetett, hogy az osztrák vállalkozást ténylegesen a „Quadragesimo anno” társadalmi eszményképe megvalósításának tartotta.

## A körlevél értelmezése

Nem érti a pápa a saját maga kibocsátotta enciklikát? Kifejezetten ezt állítja *v. Nell-Breuning*, s kijelentése horderejének a tudatában sajátos hermeneutikai álláspontra helyezkedik. A „*Quadragesimo anno*” központi gondolata a hivatásrendiség: „az azonos foglalkozásúak — akár gazdasági, akár más foglalkozásúak — a hivatásuk szerint rendezke vagy rendi testületekbe tömörülhetnek... akár munkások, akár munkaadók” (QA. 46. o.). Már az enciklika megjelenésekor hevesen bírálták a hivatásrendiséget, nem utolsósorban azért, mert az osztrák és a portugál tekintélyuralmi rendszerek az enciklikára hivatkozva igyekeztek igazolni diktatúrájukat. *V. Nell-Breuning* szerint a bírálók is, meg az enciklikára hivatkozók is félreértették szándékát. Amit a hivatásrendiséggel mondani akart, azt még ma is haladónak, helyesnek és demokratikusnak tekinti. Az a véleménye, hogy „a tanítóhivatal megnyilatkozásának az értelme nem az, amire az enciklika írója vagy a pápa gondolt, hanem egyedül és kizárólag az, amit a szöveg — a hermeneutika alapelve szerint — mond” (294. o.). A törvény kifejtésekor sem kérdezi meg senki, hogy mire gondoltak a parlamenti képviselők, akik megszavazták. Ugyanez az elv érvényes a monokratikus vagy monarchikus törvényhozóra, illetve a tanítóhivatal képviselőjére is; nem az a hivatalos és hiteles tanítás, amire a pápa gondolt, hanem amit az enciklika szavai mondanak. Hogy *XI. Pius* miként értette az enciklikát, hogy egyáltalán úgy értette-e, amiként — az író felfogása szerint — értenie kellett, s hogy milyen mértékben szentesítette az enciklikának ezt a jelentését — arról nincs tudomása. „Általában azonban — írja — az a véleményem, hogy azt, amire gondolok, nyelvilleg helyesen és világosan ki is tudom fejezni, s így azt hiszem, hogy a *Quadragesimo anno* mondataiban az nyilvánul meg, amit beléjük helyeztem — néhány kivételtől eltekintve, amikor a latinistával szemben nem sikerült megvédenem álláspontomat” (294. o.).

Nem fetiszálja az írott szöveget? Nem azonosítja jogi gondolkozását a teológiai gondolkodásmóddal? *Emilio Betti* hatalmas hermeneutikájában<sup>5</sup> külön fejezetben foglalkozik a jogi és külön fejezetben a teológiai értelmezéssel. Bármilyen legalista is volt a II. vatikáni zsinat előtti teológia, a tanítóhivatal legfőbb képviselőjének társadalmi-etikai kérdésekről szóló tanítása nem értelmezhető csak jogi szempontból, de még ennek az interpretációnak is számolnia kell az általános értelmezési problémákkal. Azzal például, hogy ura-e az ember annyira a nyelvnek — amint azt *v. Nell-Breuning* magáról hiszi —, vagy sokkal inkább a nyelv uralkodik az emberen: gondolkodásán és kifejezőmódján. Úgy tűnik, hogy a kiváló szerző gondolatai hibás körben járnak: nem az a mérvadó, amire az író (vagy a pápa) gondolt, hanem amit a szöveg mond, a szöveg pedig azt mondja, amire ő gondolt, mivel általában megfelelően fejezi ki magát. A hermeneutika alapelve azt mondja, hogy a „jelentést kihámozni, s nem belemagyarázni kell” (*sensus non est inferendus, sed efferendus*); az alapelv azonban inkább az értelmezés definíciója, mintsem könnyen kezelhető kritériuma. A hermeneutikai probléma akkor kezdődik, amikor elfogadjuk az alapelvet, és felmerül a kérdés, hogyan, mi módon, milyen föltételtől függően közelíthető meg a szöveg mondanivalója. A szövegben valóban bentlévő jelentés megállapításának mellőzhetetlen kritériuma történelmi hatása: a kimondott szó — írott szöveg vagy gondolat egyéb kifejezője — tovább azt a történelemben, s hatásában értelmét is kifejti. Hogy a szöveg mit mond, hat éppen az értelmi tartalom kibontakozása mutatja meg. Mivel az értelmi tartalom kibontakozása félreértésen is alapulhat, mivel a szöveg hatástörténete nem okvetlenül egyértelmű, azért megeshet, hogy a történelmi hatás — ahelyett, hogy föltárná — megrövidíti, elfedi vagy meghamisítja, idegen értelmi világ alapján megváltoztatja a szöveg értelmét, amint *v. Nell-Breuning* állítja az enciklika félreértőiről. Ezért olyan értékes tájékoztatása az enciklika keletkezéséről és saját szándékáról. Nem az írott betűn dől el minden: az írott szöveg az élő nyelvesemény rögzítéseként „szegényes dolog az eleven szóhoz képest” (Platón), nemcsak azért, mert kevesebbet, hanem mert többet is visz magával, mint amennyit a szerző mondani akart. A nyelv kiszámíthatatlan törvénye szerint sodorja magával a gondolkodás folyamá-

nak történelmi medrében lerakódott hordalékot. Bármilyen világosan és találóan fejezze ki magát valaki: ez a hordalék is bent van a szövegben, néha drága aranyként, néha egyszerű kavicsként. *Kant* mondja Platónról, hogy ugyanarra a tárgyra vonatkozó gondolatait összehasonlítva jobban értjük meg Platont, mint ő saját magát. Kellő történelmi távlatból reflektálhatunk történelmi függőségeire, kifejezhetjük azt, amire gondolt, anélkül, hogy kimondta vagy megfogalmazta volna, vagy ami nem is tudatosult benne, ám mégis meghatározta gondolatait. Időközben *v. Nell-Breuning*nek is módosult és alakult értelmi világa. Az enciklika történelmi hatása: félreértések, cáfolatok, helyeslések hozzásegítették ahhoz, hogy ma már tisztán lássa, amit akkor mondani akart. Az értelmes ember folyamatosan reflektál gondolkodására s annak fejlődésére, tudatosítja saját történelmi feltételeit, számításba veszi szavainak a hatását és eredményeit, s visszatekintve tisztábban látja, hogy mit akart — hogy mit akarhatott — mondani, de nem állíthatja, hogy negyven évvel ezelőtti szavai éppen olyan egyértelműek, mint amilyen világosak az ő számára ma. *XI. Pius*, az enciklika kibocsátója ezért nem látta — nem is láthatta — teljesen át a „*Quadragesimo anno*” hivatalos tanítását.

### Az enciklika tekintélye

Ezek után nem ütközünk meg különösebben a latinistákkal vívott harcokon. A döcögő latinságú fogalmazványt három latinista vette kezelésbe; köszörülték, simították, nyelvtanilag és stilisztikailag ragyogóvá csiszolták. Közben azonban a mondatok jelentése megváltozott, a stilisztikai finomságok megszüntették a gondolati finomságokat, elterelték a kijelentések irányát, kifosztották jelentésbeli árnyaltságát, annál is inkább, mivel a szöveg tartalma teljesen távol állott tőlük, s egyedüli gondjuk a nyelvi elegancia volt. Gyakran hiába küzdött velük *v. Nell-Breuning*; ha nem sikerült meggyőznie őket, hogy a stiláris változtatás meghamisítja a szöveg értelmét, kénytelen volt visszavonulni és eltérni az enciklika értelmi megmésztását. Eltorzult a felelősség megosztását kimondó társadalmi kíséret — szubszidiaritás — elv is: „amit az egyes ember önmaga saját erejével elvégezhet, nem szabad társadalmi tevékenység körébe utalni, s hasonlóképpen, amit kisebb és alacsonyabb rangú közületek elintézhetnek, azt nagyobb és magasabb közület jogosan nem vonhatja a maga hatáskörébe... Hiszen a társadalmi beavatkozásnak mindig az a természetes célkitűzése, hogy kiszegíteni akarja a társadalmi test egyes tagjait, nem pedig tönkretenni vagy fölszívni” (QA. 44. o.). A szerző a „társadalmi kíséret”-t egyetemes — metafizikai — alapelveként értelmezte, a latinisták a „*vi naturaque sua*”-t elegáns fordulattal fizikai elvvé degradálták — írja (296. o.). Ha metafizikai elvnek tekintjük, a szubszidiaritásnak kell szabályoznia az egyház életét is: az egyházi tekintély nem tarthatja fenn magának a felelősséget ott, ahol az egyház tagjai tudják azt vállalni; a tekintélyt saját tanítása kötelezi, hogy elismerje az egyház tagjai nagykorúságát és biztosítsa szabad felelősségvállalásukat.

Kinek a tekintélye áll az enciklikák mögött? A pápáé-e, vagy néhány többé-kevésbé jó szándékú, de egy irányú hivatalnoké, akik akarva-akaratlan gondolatviláguknak megfelelően manipulálják a pápát, az ő tekintélyének a leple alatt a saját meggyőződésüket vagy elfogultságukat érvényesítik. „Akkoriban mindez még nem aggasztott túlságosan; annál inkább gyötör azonban a gondolat, hogy alkalmasint ma is hasonlóképpen járnak el, mint a *Quadragesimo anno* idejében. Már akkor sem volt olyan igénytelen a világ, hogy ilyesmit elfogadott volna; ma megkívánja, hogy a legmagasabb egyházi hely nyilatkozatai — olyan kérdésekről, amelyekbe a profán tudományoknak is van beleszólási joguk — ne maradjanak el a kvalifikált nemzetközi testületek nyilatkozatainak tudományos szintjétől; ez pedig feltételezi, hogy a nyilatkozat kidolgozásában nemzetközileg elismert szaktekintélyek csoportja vegyen részt, s vállalja érte a szaktudományos felelősséget” — fejezi be írását *v. Nell-Breuning*. Az egyház és a világ között egyre növekvő szavahihetőségi hézagot jelentősen csökkenthetné, ha egyéni döntések helyett bevezetnék a döntéskész csoportos és nyilvános előkészítését — ha például megkérdőznék a papok véleményét, mielőtt a nevükben nyilatkoznak —, ha az egyház tagjai

nem valami anonim hivatallal állnának szemben, hanem név szerint is ismernék azokat, akik valóban felelősek a határozatért. A tiszta, világos, átlátható „transzparens” határozatok — amelyeknek az előkészítését és létrejöttét nem burkolja titok és homály — ma is hatékonyan és meggyőzően képviselhetnék az egyház örök igazságait a világban.

**Felhasználó irodalom:** 1. XI. Pius pápa „Quadragesimo anno” kezdetű apostoli körlevele a társadalmi rend megújításáról, 5. kiadás, Budapest, 1942. 8. o. (QA.) — 2. XIII. Leo pápa apostoli körlevele a munkások helyzetéről (Rerum Novarum), Budapest, 1931. 1–12. o. — 3. O. v. Nell-Breuning: Stimmen der Zeit 96/1971/289–296. o. — 4. Dr. Közi–Horváth József: Proletárok megváltása. Budapest, 1936. 39. o. — 5. E. Betti: Allgemeine Auslegungslehre als Methodik der Geisteswissenschaften. Tübingen, 1967.

HEGYI BÉLA

## A TÖRTÉNELEM ÜZENETE

I.

Kétezer évvel ezelőtt jött el Krisztus, hogy „békét hirdessen a távollevőknek és békét a közelieknek” (Ef 2,17–18), egyetértésre, tökéletesedésre, szeretetre szólítsa föl a világot, mert csak akkor lesz vele „a szeretet és a béke Istene” (2 Kor 11–12). A „béke fejedelmé”-nek szavai azonban mintha két évezred alatt sem tudták volna kibékíteni az embert önmagával és Istennel.

Immanuel Kant *Örök béke* című tanulmányában az emberiség aranykorát mint egy nagyon-nagyon távoli jövőt említi, melynek egyetlen előfeltétele van: az erkölcs és a politika harmóniája. Javaslatait ma már nemzetközi okmányokba foglalják, szerződések és alkotmányok rögzítik, de nem vesztettek semmit időszerűségükből: „Egyetlen állam se avatkozzék be erőszakkal más ország rendjébe és kormányzásába”; „Az állam ne csináljon adósságokat háborúskodásaival, mert ezzel belső életét, polgárainak jólétét és emberségét rendíti meg”; „A nemzetközi jognak a szabad államok szövetségén kell alapulnia”; „Az állandó hadsereget idővel fel kell számolni”. De mit tegyenek a politikusok, ha a válságokat nem tudják megoldani másként, csak fegyveresen? Ha nincs, aki őket konfliktusok esetén mérsékleltre intse? Kant kész a válasszal: „Forduljanak a filozófusok maximáihoz, amelyek az általános béke lehetőségeire és feltételeire vonatkoznak”. A klasszikus német filozófia szülőatyja kétszáz évvel ezelőtt írta le ezeket a sorokat, de sem előtte, sem utána nem volt a filozófusoknak elég erejük ahhoz, hogy megakadályozzák a vérontást, bölcsességük csitítsa az ellenségeskedést és érvekkel győzzék meg a szemben álló feleket. Az általános béke és az egyetemes jólét — bár úgy tűnik, egyre közelebb kerülünk hozzá — még mindig várat magára.

Mi hát a történelem üzenete?

II.

Nemcsak feltételezzük, hanem — a megelőző korok nézeteivel ellentétben — tudatosan valljuk is, hogy a történelem az emberiség történelme. Nem egyes kultúrák történelme, mint Oswald Spengler látta, melyek egymástól elszigetelten ugyanazon léttörvény változásait ismétlik, prosperitások és kataklizmák hordozói; nem fajok, nemzetek, kontinensek történelme, ahogy Montesquieu, Rousseau vagy Comte gondolta; nem is kiemelkedő személyiségek látomásainak megvalósulása, mint Francis Bacon és Descartes képzelte, hanem az emberiség egészének történelme, az emberiség szükségleteinek, az anyagi és szellemi javak mind teljesebb birtoklásáért vívott küzdelmének a történelme. Csak az egyes ember érzi azt, hogy a társadal-